



Rozemarijn van Grieken en Matina Nieuwenhuis

Europa in crisis?

Wat het verleden ons kan leren over de huidige vluchtelingencrisis in Europa

Europa bevindt zich momenteel in crisis: één die gaat over het wel of niet opvangen van tienduizenden vluchtelingen die vanuit verschillende landen buiten Europa, zoals Syrië, Afghanistan, Irak of Libië naar Europa trekken om hier een beter bestaan te zoeken. Dit probleem wordt in de media veelal aangeduid als de 'migrantencrisis', al is de naam 'vluchtelingencrisis' volgens de United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), ook wel de VN-vluchtelingenorganisatie, beter op zijn plek omdat de migranten voornamelijk gevlucht zijn voor oorlog of vervolging in eigen land en omdat zij vaak niet terug kunnen keren, waar een migrant dit wel kan.¹ Dat de vluchtelingenstroom uitgegroeid is tot een crisis, ligt aan het feit dat Europa een stijging van nieuwe bewoners niet aan zag komen en dat er geen doeltreffend beleid voor handen was om de vluchtelingenstromen in goede banen te leiden. Dit is waarom er ook wel wordt gesproken over een politieke crisis.

Niet iedereen is het eens met de term 'crisis'. Leo Lucassen, professor Sociale Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en directeur van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), stelt dat er in de geschiedenis veel voorbeelden zijn waarbij grote migrantenstromen niet tot rampspoed leidden en migranten goed integreerden in de nieuwe samenleving. Kortom, de geschiedenis leert ons dat alles wel op zijn pootjes terecht komt. Als voorbeeld haalt hij de Gouden Eeuw aan, een periode waarin mensen met verschillende culturele en religieuze achtergronden, zoals de Hugenoten en katholieken, naast elkaar konden leven. In dit opzicht heeft massa-emigratie Nederland juist rijker gemaakt, aldus Lucassen. Volgens hem wordt de 'robuustheid van Europa' momenteel drastisch onderschat.² Historicus aan het Instituut voor Interdisciplinaire Studies van de Universiteit van Amsterdam, Steije Hofhuis, staat sceptisch tegenover Lucassen. Migratiegeschiedenis is volgens Hofhuis juist geen reden tot geruststelling; dit is te wijten aan het verschil in politieke regie tussen vroeger en nu. Zo assimileerden immigrantengroepen vroeger beter in de cultuur

van het nieuwe land doordat ze gedwongen werden zich aan te passen aan de normen en waarden van de gevestigde bevolking, waar tegenwoordig de aanpassing van nieuwkomers meer zoek lijkt te zijn door een tolerant immigratiebeleid. Volgens Hofhuis kan de huidige vluchtelingen crisis dan ook niet vanuit historisch perspectief benaderd worden, simpelweg omdat de huidige crisis een nog nooit vertoond sociaal experiment is.³

Uit bovenstaand debat reist dan ook de vraag of de geschiedenis Europa ons dan niks kan leren over de vluchtelingen crisis en over de uniciteit van deze crisis. Wij denken van wel. Wie immers iets zinvol over het heden wil zeggen, moet ook naar het verleden kijken. Dat is misschien een open deur, maar daarom niet minder waar. In het debat over de vluchtelingen crisis wordt het verleden überhaupt weinig aangehaald en dat terwijl migratie van alle tijden is en een structureel aspect vormt van sociale en economische ontwikkelingen in de menselijke samenleving. Daarnaast speelt de manier waarop het verleden aangehaald wordt een grote rol bij de politieke tegenstellingen die met betrekking tot de vluchtelingen crisis nu zo scherp op tafel liggen.⁴

Immigratie is van alle tijden, maar de aard en omvang is iets dat keer op keer verschilt. Zo maakte de UNHCR bekend dat er in 2015 een recordaantal van 1,3 miljoen vluchtelingen Europa binnenkwam.⁵ Dit lijkt veel maar historicus en filosoof Philip Blom is van mening dat de 'vloed' van immigranten wel meevalt. Eén miljoen immigranten vormt volgens hem alsnog maar 0,2 procent van het totale aantal vluchtelingen ter wereld. Blom vindt de huidige aanpak van de vluchtelingenproblematiek dan ook schandalig en roept de Europese gemeenschap op lering te trekken uit haar eigen geschiedenis. 'De Verklaring van de Rechten van de Mens geeft ons de verantwoordelijkheid tegen onrecht te strijden en om problemen in het buitenland op te lossen.'⁶ Ook uit onderzoek van het CBS blijkt dat de huidige migrantenaantallen lang niet zo hoog zijn als in de jaren negentig. Waar in het laatste decennium van de twintigste eeuw gemiddeld zo'n 35.000 migranten per jaar Nederland binnenkwamen, vroegen 'slechts' 18.256 migranten asiel aan in 2017.⁷ Als het aantal migranten meevalt in vergelijking met het verleden, waarom hebben mensen dan toch het idee dat er een massale exodus is uit het Midden-Oosten en waarom jaagt de huidige vluchtelingenstroom mensen zo'n angst aan? Wederom kan de geschiedenis misschien licht op deze vraag werpen.

Volgens dekolonisationsdeskundige en professor Moderne Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, Elizabeth Buettner, was er een

soortgelijke angst voor vluchtelingenstromen in de jaren zestig, toen koloniale imperiums ten val kwamen en grote groepen migranten uit Afrika, de Cariben en Zuid-Azië hun heil zochten in Europese moederlanden. Het beleid ten opzichte van (ex-)koloniale onderdanen veranderde toen van een 'open-deur beleid' in een gecontroleerd beleid om migranten te weren. Dit gecontroleerde beleid ging gepaard met discriminatie en argwaan tegenover de onbekende groepen die uit de overzeese imperiums afkomstig waren, iets wat volgens Buettner ook precies gebeurt met de huidige vluchtelingen. De angst voor vluchtelingen wordt gevoed door het principe van 'open grenzen' in Europa, doordat men bang is dat ongewenste groepen immigranten, en hun ideeën, zich vrij door verschillende landen kunnen verspreiden.⁸

Op kleinere schaal, namelijk in Nederland, toont ook Lucassen aan dat migratie niet altijd op rolletjes liep in de geschiedenis maar dat dat niet per se slecht was. De Gouden Eeuw belichaamde de komst van vluchtelingen, alsmede economische migranten, zoals zeelieden, soldaten en religieuze vluchtelingen. De Nederlanden stonden destijds op de rand van een burgeroorlog door alle religieuze conflicten, maar in de loop der tijd sletten de 'scherpe kantjes' eraf en ontstond er een harmonieuzer karakter. Zonder migranten had Nederland geen Gouden Eeuw van bloei en welvaart gekend.⁹ Hoogleraar Vroegmoderne Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam Geert Janssen haalt eveneens deze periode aan. Hij toont aan dat 40 procent van de Nederlanders migrant was, afkomstig uit alle windstreken, en dat het land destijds daardoor multicultureler was dan ooit. Er heerste toen ook angst voor opschudding van de huidige maatschappelijke structuren. Na verloop van tijd bleek echter dat de nieuwkomers betrokken en actief waren in de Nederlandse samenleving en er ontstond zelfs sympathie voor religieuze vluchtelingen, omdat godsdienstvervolging ook een rol had gespeeld in het verleden van de Republiek.¹⁰

Als we Lucassen dus moeten geloven, is migratie van alle tijden en slijten verschillen tussen bepaalde groeperingen door de jaren heen. Hier heeft hij zeker een punt; er zijn in de geschiedenis tal van voorbeelden te noemen waarbij migranten volledig assimileerden in de cultuur waar ze aankwamen, zoals de Ieren die tussen 1900-1920 in Amerika aankwamen. Desalniettemin is Lucassen te zwart-wit in zijn opvatting, omdat de situatie van Europa nu niet aan dezelfde omstandigheden voldoet als situaties in de geschiedenis. Zo waren er vroeger minder vaak grote culturele verschillen tussen migranten en de gevestigde bevolking. Er komen nu veel migranten uit het Midden-Oosten naar Europa, met een andere achtergrond dan de oorspronkelijk

joods-christelijke Europese samenleving. Ook werden nieuwkomers vroeger in grotere mate gedwongen te assimileren, waar in Europa tegenwoordig stelt een beleid van tolerantie centraal te zetten waarbij respect voor andere normen en waarden hoog in het vaandel staat.

Het principe van vrije emigratie in het verleden, zoals Lucassen dat stelt, is dus maar ten dele waar. Zo bestaan er genoeg voorbeelden waarbij massale migratiestromen juist effectief werden tegengewerkt. Neem bijvoorbeeld Amerika, ook wel hét immigratieland, waar 'impopulaire immigratie' vanuit Azië al vanaf eind negentiende eeuw werd begrensd. Denk bijvoorbeeld aan de Vreemdelingenwet van 1849 in Nederland, de Aliens Act van 1905 in Groot-Brittannië en de Chinese Exclusion Act van Amerika in 1882 om Chinezen buiten de landsgrenzen te houden.¹¹

Op deze manier zijn er veel voorbeelden te vinden in de geschiedenis waarbij migranten wel of niet goed assimileerden in de samenleving van aankomst en waarbij migrantenstromen konden leiden tot welvaart en/of tot conflicten. Naar welke voorbeelden in de geschiedenis moet er dan gekeken worden om iets zinnigs te kunnen zeggen over de huidige vluchtelingen crisis? Alle voorbeelden zijn zinnig op hun eigen manier. Natuurlijk is het heden geen exacte weergave van het verleden, desalniettemin verschaft het verleden ons een leidraad; hoe werd er vroeger omgegaan met nieuwkomers, wat ging er mis en wat niet en waarom, in welk opzicht verschilden migrantenstromen wel en niet. Elk voorbeeld in de geschiedenis verschaft ons inzicht waar we nu als Europese samenleving staan.

Desondanks moeten we niet doordraven en krampachtig blijven vasthouden aan hoe het verleden kan helpen de huidige vluchtelingen crisis beter te doorgronden. Zoals Hofhuis al zegt, de crisis is in bepaalde opzichten ook uniek in de geschiedenis. Recentere gebeurtenissen en ontwikkelingen hebben tot angst voor de vluchtelingenstroom geleid. Allereerst terroristische aanslagen als 9/11, de aanslag op het satirische weekblad *Charlie Hebdo* in Parijs in 2015 en de aanslagen in Manchester in 2017 hebben geleid tot angst voor islamitische migranten. Populistische partijen spelen hier handig op in en versterken de bestaande angst alleen maar via de media. In de jaren '90 bestonden populistische partijen in minder mate. Daarnaast was er destijds ook geen sociale media die fake news verspreidde en migratie veel zichtbaarder maakte. De lezer/kijker thuis krijgt nu via allerlei mediakanalen dagelijks voorgeschoteld dat massa's boten met migranten Europa overspoelen, terwijl in de jaren '90 de migrantenstroom vanuit de Balkan veel groter was. Een ander hekelpunt in het debat is de onterechte

vergelijking van de vluchtelingen nu met gastarbeiders in het verleden. Zowel politici als de gevestigde bevolking lijken angstig tegenover immigranten te staan omdat in het verleden gebleken is dat gastarbeiders niet altijd goed terecht zijn gekomen. Denk bijvoorbeeld aan het negatieve imago van Marokkaanse migranten in Nederland.¹²

Een minder voor de hand liggende factor die ten grondslag ligt aan de angst die heerst voor immigranten is het principe van de natiestaat, een ideologie die sinds de achttiende eeuw bestaat in heel Europa. Het gemeenschappelijke karakter werd onderstreept in de vorm van een eenheidsstaat, waar mensen dezelfde taal, religie en afkomst deelden.¹³ Dit idee van een natiestaat lijkt haaks te staan op wat ooit de koers van Europa was, namelijk een multiculturele koers met een integratie-, assimilatie- en tolerantiebeleid. Tegenwoordig is een tegenstrijdige koers zichtbaar, waarbij inwoners zich onveilig voelen en tolerantie steeds verder naar de achtergrond verdwijnt. De Europese bevolking grijpt terug op nationalistische sentimenten en lijkt veiligheid te zoeken in een sterke leider die dit kan garanderen. Een nationalistische insteek is funest als het gaat om de samenwerking van Europese landen. Wat Europa mist is een gezamenlijk juridisch platform om deze crisis op te lossen. Iedere Europese stem dient verenigd te worden, ook de stemmen van de nieuwkomers. Om onze diversiteit te vieren dienen wij onszelf eerst af te vragen wie we zijn: waar staan we voor en hoe? Hoe kunnen wij andere mensen verwelkomen, als we zelf zo verschillend zijn?¹⁴ De politieke crisis lijkt een weerspiegeling van Europa's identiteitscrisis en hoe wij ons opstellen tegenover 'de ander'. Misschien is op deze manier terugkijken naar de geschiedenis een uitkomst voor de toekomst.

Kortom, in het verleden kunnen verschillende oorzaken worden gevonden die bijdragen aan de problematiek van de vluchtelingencrisis. Deze oorzaken moeten onder de loep worden genomen om tot een beter Europees beleid te komen in de aanpak van deze onopgeloste kwestie. De politieke regie die vroeger aanwezig leek te zijn, lijkt vandaag de dag juist samenwerking binnen de EU de das om te doen. Het idee van open grenzen is juist wat de EU ooit wilde waarborgen en culturele diversiteit was hierbij het kernwoord. Tegenwoordig wordt door strikte regie op nationaal niveau dit beeld juist tegengewerkt. Media lijken de regie te sturen in de vorm van sterk leiderschap tegen de rest van Europa en daarbij tegen de komst van nieuwkomers. De belangen en identiteiten van de gevestigde bevolking worden tegenwoordig des te meer kenbaar gemaakt, op een manier waarbij

er twee uitersten lijken te ontstaan. Nieuwkomers krijgen niet de kans zich aan te passen of te vormen naar een bepaalde cultuur, omdat zij in eerste instantie worden afgeschilderd als bedreigend. Daarnaast wordt vaak vergeten dat nieuwkomers ook kunnen bijdragen aan een rijkere cultuur zoals dat ook gebeurde in de Gouden Eeuw. Zoals Lucassen ook stelt, zijn wij van mening dat migratie een dynamisch proces is en dat Europa robuuster is dan op dit moment vaak voorgesteld wordt in de media.

Noten

1. Wilmer Heck en Marc Leijendekker, "Dit is wat je moet weten om de vluchtelingencrisis te begrijpen," NRC, 14 september, 2018, <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/09/14/dit-is-wat-je-moet-weten-om-de-vluchtelingencrisis-te-begrijpen-a1413244#vraag1>. (Geraadpleegd op 17 augustus 2018).
2. Leo Lucassen, "Peeling an onion: the "refugee crisis" from a historical perspective," *Ethnic and Racial Studies* 41, no. 3 (augustus 2017): 383-410.
3. Steije Hofhuis, "Oppassen voor een gefotoshopt beeld van ons migratieverleden. Wat we nu doen is echt anders dan het was," in *Volkskrant* (25 juni 2016). <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/oppassen-voor-een-gefotoshopt-beeld-van-ons-migratieverleden~b8fc8df3/>
4. Leo Lucassen, Paul Scheffer en Ernst H. Ballin, *Regie over migratie: Naar een strategische agenda. Essays ter gelegenheid van het Hollands Spoor-debat over migratiebeleid op 19 juni 2018* (Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 2018), 13-14 en 49.
5. UNHCR, "A million refugees and migrants flee to Europe in 2015," <http://www.unhcr.org/news/press/2015/12/567918556/million-refugees-migrants-flee-europe-2015.html> (geraadpleegd op 4 augustus 2018).
6. NOS Met het Oog Op Morgen, "De vluchtelingencrisis in historisch perspectief," uitgezonden op 19 maart, 2018, op NPO Radio.
7. CBS, 'Asielverzoeken en nareizigers; nationaliteit, geslacht en leeftijd,' <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83102NED/table?ts=1538949619005> (geraadpleegd op 4 september 2018).; Leo Lucassen, "Te veel vluchtelingen? Valt best mee hoor," in NRC Handelsblad, 13 oktober 2015, <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/10/13/te-veel-vluchtelingen-valt-best-mee-hoor-1546658-a1132089>.
8. Elizabeth Buettner, "European Others and Others in Europe? Entangled Migration Histories of the Postwar Era," *The British Academy*, 9 november, 2017, <https://medium.com/european-union-and-disunion/european-others-and-others-in-europe-entangled-migration-histories-of-the-postwar-era-ed07cffc0ec>.
9. "Migratie is nog nooit faliekant misgegaan," NEMO Kennislink, 8 september, 2015, <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/migratie-is-nog-nooit-faliekant-misgegaan/>.

10. Geert Janssen, "Integreren in de Gouden Eeuw," *Geschiedenis Magazine*, maart, 2016, <file:///home/chronos/u-45de56021d0798d07476ac80f76ffbaf7502a92c/Downloads/Integreren+in+de+Gouden+Eeuw.pdf>.
11. Hofhuis, "Oppassen voor een gefotoshopt beeld van ons migratieverleden." <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/oppassen-voor-een-gefotoshopt-beeld-van-ons-migratieverleden~b8fc8df3/>
12. Leo Lucassen en Felicita Tramontana, 'Migration in historical perspective,' in *Open Democracy* <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/leo-lucassen-felicita-tramontana/migration-in-historical-perspective> (geraadpleegd op 15 september 2018).
13. Lucassen en Tramontana, "Migration in historical perspective."
14. Claudia Postelnicescu, "Europe's New Identity: The Refugee Crisis and the Rise of Nationalism." *Europe's Journal of Psychology*, vol. 12 no 2 (mei 2016): 203-209.